

היבטים לשוניים בפרשת וארא תשף

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת וארא ובהפטרה ובראשון של בוא

ו ג וְאָרָא:	הטעם ברי"ש מלרע
ו ז לְאֱלֹהִים:	האל"ף כלל אינה נשמעת
ו כה פִּינְחָס:	הנו"ן בשוא נע
ו כז הַמִּדְבָּרִים:	למרות הגעיה המ"ם בשוא נח ¹
ז י וַיַּעֲשׂוּ כֵן:	הטעם נסוג אחור ליו"ד ²
ז טו אֲשֶׁר-נִהְפָּךְ:	ה"א בשווא נח ודגש קל בפ"א
ז טז שָׁלַח:	יש להקפיד על הדגש בלמ"ד להבדיל בין בניין קל לפיעל ובין עבר לציווי ³
ז יט וַיְהִי-דָם:	געיה ביו"ד הראשונה. וְהָיָה דָם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
ז כ וַיִּהְיֶה-כֵּן:	מרכא ⁴ בה"א מורה על העמדה קלה שם, יש לקרא וַיִּהְיֶה-כֵּן, הפ"א בשוא נע
ז כב בְּלִטְיָהֶם:	כאן ולהלן, ח ג ו-ח יד, ללא ה"א בין ה"למ"ד לטי"ת, לעיל ז יא בְּלִטְיָהֶם
ז כז בַּצִּפְרִדָּעִים:	הצד"י רפויה ובשווא נע ⁵
ח א לְ-הַנְּהָרֹת:	לפי חלק מכתבי היד הדרבן (קדמא או מקל) בעי"ן, לפי כל ספרי תימן, בה"א הראשונה ⁶
ח א עַל-הָאָרְצִים:	אין געיה בה"א והשווא ביו"ד נח. וְהָעֵל: במלעיל
ח ב הַצִּפְרִדָּעִים:	כאן הצד"י דגושה, ובשווא נע
ח ה וּמִבְּתֵיךְ:	הת"ו בדגש קל ⁷
ח ז וְסָרְוָה:	הטעם ברי"ש מלרע. וּמִבְּתֵיךְ: על אף האי נוחות הטעמה משנית בבי"ת
ח טו אֶצְבָּע:	מלרע
ט ט אֶבְעָבָעַת:	עי"ן בשווא נח, בי"ת שלאחריה בדגש קל, יש לקרא אבֶע-בָּעַת
ט כג וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ:	טעם מרכא נסוג אחור לת"ו, כך הוא במדויקים ⁸ .
ט ל תִּירְאֻן:	הרי"ש בשווא נע, הקורא בשווא נח משנה למשמע של ראייה
הפטרת וארא יחזקאל כח כה – כט כא (תימנים מתחילים בפס' כד):	

¹ בגליון וארא סח הייתה אריכות על זה

² בקורן המילים מוקפות, אבל בידינו ספרים מדויקים יותר

³ לקריאה שאינה מבחינה בין קמץ לפתח

⁴ מעניין, אע"פ שרו"ה במשפטי הטעמים שלו מביא כלל שיש כאן (במקומות כמו כאן) מרכא תביר באותה תיבה, בחומשים שלו הוא נמנע מלהטעים כך. בתנ"ך קורן הלכו בעקבותיו גם בזה. בני"ך בהרבה מקומות הטעימו אל נכון. וזו אחת התשובות למה אני מעדיף תנכים יותר מדויקים!

⁵ בכ"י לנינגרד ובעדות על נוסח כא"צ יש חטף פתח בצד"י, מה שמוכיח ללא ספק כי השוא הוא נע

⁶ אין בזה נפקא מינה למעשה, אנו מעדיפים את ההטעמה הנהוגה בכא"צ.

⁷ בתורה קדומה, בחלק הדקדוק נאמר על כך: "הת"ו בדגש קל, וכן כל לשון בתים שבא בלשון רבים יבואו בדגש קל, זולת ב' שיצאו מן הכלל לדעת בן אשר ובאו בדגש חזק..." לדידן די לציין שאין זה דגש סוגר הברה, כי הקמץ בבי"ת הוא רחב.

⁸ בקורן ודומיו, המילים מוקפות ובת"ו געיה בלבד, ואין זה עיקר.

כח כה וְנִקְדָּשְׁתִּי: הטעם בדל"ת למרות וי"ו ההיפוך⁹

כח כט ג וְאֶמְרָתִי: מלרע. הַנְּגִי: הַנְּגִי: הַנְּגִי: במ"ם סופית ולא נו"ן

כט ד וְהִדְבַּקְתִּי: מלרע. בְּקִשְׁקִשְׁתִּי: ש"ן שמאלית, יש לבטא נכונה בעיקר ההוגים תי"ו רפויה כשי"ן שמאלית

כט ז בְּתַפְשָׁם: התי"ו בקמץ קטן. וְבִהְשַׁעֲנָם: הבי"ת בשווא נח וגעיה בה"א, יש לקרא וב-ה- שענם. מְתַנֵּים: המ"ם בקמץ קטן

כט ח אֲדַנִּי יי: לקרוא אֲדַנִּי אֱלֹהִים

כט ט וְחִרְבָּה: החי"ת בקמץ קטן וכן הדבר בפסוק הבא לְחִרְבּוֹת

כט יא תַעֲבֹר-בָּהּ: בי"ת ראשונה בקמץ קטן

כט יב נִשְׁמֹות: יש להקפיד על הדגשת המ"ם, לשון שממה ולא נִשְׁמָה. מְחִרְבּוֹת: המ"ם בקמץ רחב, במבטא "ישראלי" נקרא כפתח.

כט יד וְהִיוּ שָׁם: טעם נסוג אחור לה"א. שְׁפִלָּה: הפ"א בקמץ, לא שְׁפִלָּה, כן הדבר בפסוק הבא

כט טו וְהִמְעֵטְתִּים: הטי"ת, למרות הקושי, בשוא נח

כט יז נְבוּכַדְרֶאצַּר: ברי"ש לא בנו"ן ובמלרע. לֹא-הָיָה לוֹ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

כט כ אֲשֶׁר-עָבַד בָּהּ: טעם נסוג אחור לעי"ן וכן הדבר בהמשך הפסוק עָשׂוּ לִי

ראשון של פרשת בא:

י ג לַעֲנֹת: בנין נפעל, לא להחליף עם לַעֲנֹת או לַעֲנֹת

י ד אִם-מֵאֵן: לתת רווח בין הדבקים

ט ו וּמִלֵּאֵו: הלמ"ד בשוא נע, לא לקרוא וּמְלו

י ט בָּצִאֲנֵנוּ וּבִבְקִרְנֵנוּ: יש להיזהר על הפרדת התיבות מפני 'הדבקים'. כִּי חַג-ה' לָנוּ: מרכא בתיבה כִּי, טפחא בתיבה חַג-ה'

י יא לֹא כֵן: הכ"ף ברביע לא בגרשיים. מִבְּקִשִּׁים: הקו"ף רפויה בשוא נח. וַיִּגְרֹשׁ: הטעם בגימ"ל מלעיל

ו יד דפי בר-אילן על פרשת וארא תשף

עמיצור ברכ פרופ' להנדסת מים ואנרגיה באוניברסיטת אריאל.

בני השנואה וצאצאיהם

הרצף העלילתי של סיפור העם במצרים בחומש שמות נקטע בפסוק ה-13 בפרשתנו. ע"י עניין חריג – פירוט הצאצאים של שלושת השבטים המבוגרים ביותר: ראובן, שמעון ולוי.

"אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוזא... אלה משפחת ראובן. ובני שמעון ימואל וימין... וישאול בן הפנעניית אלה משפחת שמעון. ואלה שמות בני לוי... גרשון וקהת ומררי..." (שם' ויד-טז).

⁹ כיון שאין נסיגה להברה סגורה, עלינו להגדיר שעקב הסמיכות למילה הבאה המוטעמת בתחילתה נשאר הטעם במקומו.

התורה מפרטת כאן את צאצאי לוי לדורותיהם. כולל שלשה קשרי נישואים: עמרם עם יוכבד דודתו, אהרן עם "אֵלִישֶׁבַע בַּת עֲמִינָדָב אֶחָת נַחֲשׁוֹן" (שמות ו, כג), ואלעזר עם בת פוטיאל.

קטע זה מעורר שתי שאלות:

א. מדוע הוכנס הקטע למקטע המקראי דווקא כאן?

ב. מדוע הוצגו בו רק שלושת השבטים האמורים?

תשובות רש"י:

מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן... התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן. ובפסיקתא רבתי ראיתי לפי שקינטרם יעקב אביהם לשלשה שבטים הללו בשעת מותו. חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם.

רשב"ם עונה רק לשאלה השנייה: "מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צואתו ייחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם".

א"ה. התורה כנראה לא מוצאת לנחוץ להאריך בתולדות כל משפחה. לזה מיועד ספר דברי הימים. גם בפרשת פינחס יש פירוט משפחות. שבט לוי מטופל בפרשת במדבר, ובאריכות יותר בני קהת. אבל כאשר אנחנו בקושי יודעים על משה ועל אהרן, רק שהם נולדו ע"י איש מבית לוי שלקח את בת לוי. כאן לפני תיאור המכות, יציאת מצרים, בקיעת ים סוף וקבלת התורה, התורה מייחסת את משה ואהרן. אבל לפני כן היא מעתיקה ומדביקה תיאור קצר של שני השבטים הבוגרים יותר ראובן ושמעון.

מה עומד מאחרי הגינוי והקנטור? מה גרם למעשה ראובן ובלהה?¹⁰ (ההסבר של רש"י, גם אם הוא נכון עובדתית, הוא חלקי: יש הרבה תגובות אפשריות אחרות, פחות בעייתיות, להעדפת יעקב את השפחה בלהה) ומה הניע את שמעון ולוי – ורק אותם – לנהוג בשכם כנגד עמדת אביהם?

הקטע האמור בפרשתנו מתייחס לארבעת בני לאה הגדולים, שלאחר לידתם ברצף, התורה מציינת: "עַל כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וְתַעֲמֵד מְלֶכֶת" (בר' כט:לח). אמנם יהודה אינו נקוב בשמו בקטע האמור, אבל נרמז: נחשון אחי אלישבע יהיה לימים נשיא שבט יהודה. לפי מדרש אגדה גם דינה בת לאה מזכרת כאן: (בראשית-רבה פר' וישלח) "וְשֵׂאוֹל בֶּן הַכְּנַעֲנִית (בראשית מו, י מופיע גם כאן), בן דינה שנבעלה לכנעני".

המשותף והמיוחד לארבעת השבטים (וחלקית גם לדינה) – רק הם מסתבכים ביזמתם, לאורך המחצית השנייה של ספר בראשית.¹¹ בהמשך מסתבכים גם צאצאיהם, מעין מעשי אבות סימן לבנים.

מעבר לקנטור (בלשון רש"י) ולגינאי (בלשון רשב"ם) מצד יעקב, ארבעתם (ודינה) הם "בני השנואה", כפי שהתורה מציינת בפירוט: "וַיֵּרָא ה' בִּי שְׁנוֹאָה לֵאמֹר וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָה" (שם כט:לא), וגם לאה עצמה אומרת זאת בבחירת השם לשמעון: "וַתֵּלֶד בֶּן וַתֹּאמֶר בִּי שְׁמֵעַ ה' בִּי שְׁנוֹאָה אֲנִי" (שם לג). אגב, יש רק שתי פרשות בתורה שבהן יש התייחסות לאישה "שנואה", עם סמליות בשם הפרשות: "ויצא" ו"כי-תצא", ובשתייהן מופיע הביטוי פעמיים ויותר.

הקנטור והגינאי של יעקב מתייחסים רק לחלק מן ההסתבכויות:

¹⁰ **א"ה.** השאלה אינה לפי פשוטו של מקרא. מסתבר שכל תגובה של ראובן על העדפת בלהה הייתה מביאה לאותה תוצאה. לראובן כמו לכל הבנים אין רשות להתערב במעשה אביהם. לפי חז"ל נוף יעקב גם ביוסף כשניסה לתקן אותו בברכת בניו, אלא ששם לא הגיע לידי מעשה, ולכן לא גרר עונש. לא ברור אם אחרי קריאת המאמר יתברר יותר מה גרם לראובן להגיב, ולמה באופן זה.

¹¹ יוסף אמנם מסתבך, אבל פסיבית.

• ראובן (ושעולה על במת ההיסטוריה בזכות הדודאים שהביא, והביא בכך גם להחזרת הוולדניות¹² ללאה) – **א"ה**. לא ברור לי למה הוא מתכוון. כל העניין של ותעמד מלדת לא ברור. הלוא היא ילדה בשבע השנים ששה בנים ובת. מתי הייתה הפסקה? לא יכול להיות שהייתה הפסקה של שנתיים בין יהודה לישכר וזבולון ודינה. נכון הוא שהתורה מציינת אחרי הדודאים, וישמעאל אלהים אל לאה ונתן ונחלד ליעקב בן חמישי (בראשית ל, יז) ומפרש רש"י וישמעאל אלהים אל לאה – שהיה מתאווה ומחזרת להרבות שגטים.

○ מסתבך עם בלהה: "וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו" (בר' לחכב), ועל כך אביו מגנה אותו: "פחז פמים אל תוטר כי עלית משכבי אביך אז חללת יעוועי עליה" (שם מט:ד).

○ לרע או לטוב, הוא אינו מצטרף לשני אחיו בסיפור שכם ודינה.
○ הוא אמנם מצליח לשנות את עמדת אָחיו שרוצים להרוג את יוסף, אך אינו מצליח "להשיבו אל אָביו" (בראשית לו, כב) "כפי שתכנן, ומסתפק בתוכחה מאוחרת: "ויאמרו איש אל אחיו אבל אַשְׁמִים אֲנַחֲנוּ עַל אֲחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ עֶרְת נַפְשׁוֹ בַּהֲתַחֲנוּנוֹ אֲלֵינוּ... וַיַּעַן רָאוּבֵן אֹתָם... הֲלוֹא אֲמַרְתִּי אֲלֵיכֶם... אֵל תַּחֲטְאוּ בְיָלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ" (שם מב:כא-כב).

○ הוא גם אינו מצליח לשכנע את יעקב להסכים להבאת בנימין מצרימה: "ויאמר ראובן אל אָביו... אֶת שְׁנֵי בְנֵי תָמִית אִם לֹא אֲבִיאֲנֹו אֵלֶיךָ תִּנָּח אֲתָוּ עַל יָדִי וְאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ. וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם" (שם מב:לז-לח). **א"ה**. ההבדל בינו ובין יהודה הוא, שיהודה חיכה למצב האין בררה ואז אמר לאביו אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל: ואם אינך משלח לא נרד כי האיש אָמַר אֲלֵינוּ לֹא תֵרָאוּ פָנֵי בְלָתִי אֲחֵיכֶם אֲתָכֶם (בראשית מג, ד-ה). כלומר הוא יותר מעשי, רק צריך להוסיף עוד דברי ריזוי ואז מגיע להסכמה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם כֵּן אֶפְּרָא זֹאת עֲשׂוּ קָחוּ מִזֹּמֶרֶת הָאָרֶץ בְּכֻלֵּיכֶם וְחֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְּחָה מַעֵט צָרִי וּמַעֵט דְּבִשׁ נִכְאֹת וְלֹט בָּטְנוֹם וְשָׂקָדִים (בראשית מג, יא). בשלב הראשון של הגיעם ממצרים גם יהודה לא היה מצליח.

צאצאי ראובן נכשלים (אמירה שיפוטית) ומסתבכים (לא שיפוטית): דתן ואבירם ואון בן-פלת נכשלים בהתחברם לקורח, וכלל בני ראובן מסתבכים בהתחברם לבני-גד בבקשתם להתנחל בגלעד: "ויאמרו אִם מִצָּאֵנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְעֶבְדֶּיךָ לְאֶחָהּ אֵל תַּעֲבֹרֵנוּ אֶת הַיַּרְדֵּן" (במ' לב:ה). מסתבכים – כי בקשתם מסעירה את משה, אבל הבעיה נפתרת בהידברות.

שמעון ולוי עולים על במת ההיסטוריה בסיפור שכם ודינה. יעקב אינו מפרש בברכתו-תוכחתו את האירוע, אך זו כוונתו: "שמעון ולוי אחים כָּלִי חָמָס מְכַרְתִּיהֶם. בְּסֹדֶם אֵל תָּבֹא נַפְשִׁי בְּקֹהֶלֶם אֵל תִּחַד כְּבֹדִי כִּי בִאֶפֶס הָרְגוּ אִישׁ וּבְרַעְנוּ עֶקְרוֹ שׁוֹר. אֲרוֹר אֶפֶס כִּי עָז וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּה אֶחָלָקִם בִּיעֲקֹב וְאֶפְרָיִם בְּיִשְׂרָאֵל" (בר' מט:ה-ו).

רש"י מוסיף עוד תובנה – מבין כל האחים רק הם זממו להרוג את יוסף: שמעון ולוי אחים – בעצה אחת על שכם ועל יוסף: "ויאמרו איש

אל אחיו... ועתה לכו ונחרגהו" (שם לו:כ), מי הם? ...ראובן ויהודה לא הסכימו בהריגתו. ... בני העפחות, לא היתה שנאתן שלימה שנאמר ... והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה (בראשית לו, ב), יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני

¹² **א"ה**. כוונתו כנראה שהייתה ולדנית רצופה של ארבעה בנים. עדיף: וְלִדְנוֹת. אגב בסליחות של הספרדים מופיע הביטוי 'מלא זכיות', ויש שניקדו מלא זכיות. אולי יש מלים במשקל זה בעברית החדשה נכון יותר היה לומר מלא זכיות. כל זה כי קשה ליחס לקב"ה שהוא מלא זכיות או זכיות, אבל אין בררה, כך צריך לנקד. ואכמ"ל.

אחיהם הגדולים... על כרחך שמעון ולוי הם, שקראם אביהם אחים (סביר להניח שיעקב לא ידע).

שמעון הוא המבוגר. קרוב לודאי שהיוזמות להכות את שכם (האיש והעיר) ולהרוג את יוסף באו ממנו, ולוי הצעיר גויס על ידו וחבר אליו. לראיה: כשבאים עשרת האחים לשבור שבר במצרים, יוסף מפריד אותם: "וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֵעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ לְעֵינָיֶהֶם" (שם מב:ד). ועוד, רק לשמעון יש שני מניעים אפשריים מיוחדים: א. אמנם כל צאצאי לאה הם "בני הענואה" (עם ההשלכות¹³ הנפשיות של תחושה זו), אך כאמור, רק הוא קרוי בשם שנובע מכך. ייתכן מאוד שהידיעה, או התחושה המעיקה שהוא בן הענואה ושכך נקבע שמו, מסבירה את התנהגותו המוקצנת. ב. וזה קשור רק ליחסו ליוסף – אחרי סיפור ראובן ובלהה, הוא מצפה אולי לרשת את מעמדו של ראובן כבכור, וכבר ראינו בדור הקודם (מכירת הבכורה של עשיו) את החשיבות של מעמד הבכורה ואת ייתכנות¹⁴ הנידוד שלו. שמעון מתאכזב בגלל יוסף: "וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הִבְכֹּר וּבְחַלְלוֹ יָעוּעִי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרֶתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף" (דבה"י אה:א). והרי שמעון הוא "הבא בתור", הבן הגדול ביותר אחרי ראובן!

צאצאי שמעון – זמרי בן-סלוא נשיא בית-אב לשמעוני עשה מעשה: "וַיִּקְרַב אֶל אָחִיו אֶת הַמְדִּינִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וְלְעֵינֵי כָל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במ' כה:ו), ונהרג ע"י פינחס בן אלעזר. רש"י מפרש: "לפי החיסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל כ"ד אלף (שמתו במגפה על דבר פעור) נפלו משבטו של שמעון".

במפקד הראשון, אחר יציאת מצרים, מנה שבט שמעון 59,300 נפש, ו-38 שנה אח"כ, אחרי המגפה, הוא מנה 22,200 נפש. זהו השבט היחיד שעבר שואה דמוגרפית ואיבד כ-63% מבניו! זהו השבט הקטן ביותר בכניסה לארץ, למעט המקרה החריג של שבט לוי (ראו להלן), והוא מונה פחות ממחצית הממוצע של כחמישים אלף. פרט מעניין – במפקד האחרון הזה, השבט היחיד שלא נכתבה עליו המילה "לפקודיהם" הוא שמעון.

חטאו של שבט שמעון הביא למגפה הקשה ביותר במדבר. לולא חטא זה היו נכנסים לארץ יותר אנשים מיוצאי מצרים, והרי ריבוי אוכלוסין נחשב לברכה, ומיעוטו – נחשב למכה.

א"ה. לא דק, החטא של בעל פעור הוא של כל העם. הריגת זמרי עצרה את המגפה, אלא שלפי רש"י לקה בה רק שבט שמעון.

החטא של בני שמעון הביא גם למלחמה במדין (אמנם בלי קורבנות ועם הרבה שלל). מעניינת ההשוואה בין מלחמה זו – שהיא המלחמה האחרונה בתורה, למלחמה בשכם, שהיא המלחמה הראשונה של בני יעקב-ישראל, שמעון ולוי:

אחריות המלחמה בשכם – ביוזמת שמעון ולוי	אחריות המלחמה במדין – באשמת בני שמעון א"ה. לא דק.. ליווי הלוחמים: פינחס הלוי
--	---

¹³ **א"ה.** מלה שאינה אהובה (בהמעטה) על יצחק אבינרי.

¹⁴ **א"ה.** "ייתכנות" צורה דקדוקית מעניינת. שם עצם מהמלה 'יָתְכֵן' [מלה מקראית וַאֲמָרְתָּם לֹא יִתְּכֵן דָּרֶךְ אֲדֹנִי שְׁמֵעוֹ נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הַדֶּרֶךְ לֹא יִתְּכֵן הָלֹא דְרִכִּיכָם לֹא יִתְּכֵנוּ (יחזקאל יח, כה)], אבל במובן שונה במקצת]. עדיף: הִתְּכָנוּת, או בכתיב מלא היתכנות.

עילה: אישות – אונס דינה וחטיפתה	עילה: אישות – פיתוי מצד בנות מדין (ומואב) והריגת כזבי בת צור
---------------------------------	--

תיאור המלחמה בר' לד:כה-כט	במ' לא:ז-ט, לב-לה
<p>וַיִּקְחוּ ... שְׁמֵעוֹן וְלֹוִי אֶחָיו דִּינָה אִישׁ חָרְבוּ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר רָקֶם וְאֶת חֲמֹור וְאֶת שָׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חֲמִשָּׁת מַלְכֵי מִדְּיָן וְאֶת בָּלָעַם בֶּן חָרָב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה...</p> <p>בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיִּבְזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲזָתָם. אֶת צֹאנָם וְאֶת בָּקָרָם וְאֶת חֲמֹרֵיהֶם וְאֶת אֲשֶׁר בָּעִיר וְאֶת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקְחוּ. וְאֶת כָּל חֵילָם וְאֶת צֹאן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֵלֶּף ... וּבָקָר שְׁנַיִם וּשְׁבַעִים אֵלֶּף. וְחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אֵלֶּף. וְנָפֶשׁ אָדָם מִן הָנָשִׁים...</p>	<p>וַיַּעֲבֹאוּ עַל מִדְּיָן ... וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֶת מַלְכֵי מִדְּיָן הָרְגוּ ... אֶת אֹוִי וְאֶת בָּטָח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֶת חֲמֹור וְאֶת שָׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חֲמִשָּׁת מַלְכֵי מִדְּיָן וְאֶת בָּלָעַם בֶּן חָרָב וַיַּהַרְגוּ אֶת דִּינָה...</p> <p>וַיָּשָׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נָשֵׁי מִדְּיָן וְאֶת טָפָם וְאֶת כָּל בְּהֶמְתָּם וְאֶת כָּל מִקְנֵהֶם וְאֶת כָּל חֵילָם בָּזְזוּ: ... וַיְהִי הַמִּלְקוֹחַ יֵתֵר הַבֶּזֶז אֲשֶׁר בָּזְזוּ: ... וְאֶת אֲשֶׁר בָּעִיר וְאֶת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקְחוּ. וְאֶת כָּל חֵילָם וְאֶת צֹאן שֵׁשׁ מֵאוֹת אֵלֶּף ... וּבָקָר שְׁנַיִם וּשְׁבַעִים אֵלֶּף. וְחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אֵלֶּף. וְנָפֶשׁ אָדָם מִן הָנָשִׁים...</p>

על מעמדו הבעייתי של שבט שמעון מצביעה גם העובדה, שהוא היחיד [א"ה, צ"ל *היחיד*] שלא התברך ולא הוזכר בפרשת "וזאת-הברכה", לפחות לא בפירושו, כי רש"י ורמב"ן סבורים שהמלה "שמע" בברכה ליהודה: "...שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה" (דב לז:ז) – מכוונת לשמעון.

- הסתבכות צאצאי לוי – קרח, ואכמ"ל. לוי הוא שבט זעיר: 23,000 נפש במפקד האחרון, מגיל חודש, ולא מבן 20 שנה! הגברים בני שמעון ולוי מונים יחד פחות ממחצית שבט/שבטי יוסף שאותו רצו להרוג.
 - הסתבכות יהודה וצאצאיו תידון בנפרד.
- כל האמור לעיל הוא פירוט משוער של הגורמים להגבלת הסקירה בפרשתנו רק לשבטי ראובן, שמעון ולוי. לשיטת הפסיקתא רבתי ורש"י ולשיטת המכילתא ורשב"ם: כי למרות כל ההסתבכויות – "חשובים הם". ע"כ עמיצור ברק ושוב, לענ"ד אין המקום רק לייחס את משה ואהרן, אגבם יוחס שבט לוי, ואגבם שני השבטים הגדולים ממנו. ודברי רש"י ורשב"ם על דרך הדרש. את עניין השנאה אינני מקבל.
- ושוב, שמעון ראוי לבחינה. ראה דברי חז"ל בילקוט שמעוני על וזאת הברכה רמז תתקנה ויללוי אָמַר (דברים לג, ח) למה נאמר, לפי ששמעון ולוי שתו בכוס אחד שנאמר אָרוּר אָפֶס כִּי עָז (בראשית מט, ז), משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה, כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם כענין שנאמר וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמֵעוֹן וְלֹוִי אֶחָיו דִּינָה (בראשית לד, כח), לוי פרע מה שלוה במדבר שנאמר וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בַּשַּׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לָהּ (שמות לב, כו)', וחזר והלוה את המקום (בשתיים) [בשטים] שנאמר פִּינְחָס בֶּן אֱלִעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן (במדבר כה, ז ובחמש' בתחילת פרשת פינחס), שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנאמר וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכֶה (במדבר כה, יד).

אחרי תחילת ספר שופטים שבו משתתף שמעון עם יהודה הוא נעלם. יתכן שנתמזג עם שבט יהודה (לבד מספר דברי הימים שם נזכר ראובן בעניין גלות עשרת השבטים). אחרי שירת דבורה רק לוי ויהודה. משמואל ואילך משתתפים רק לוי יהודה (כולל בנימין) ואפרים (אולי ימצאו חריגים).

להשלמת העניין הפנו אותי לשיחה¹⁵ על פרשת וארא של הרב אביגדור נבנצל נר"ו **וישא משלו ויאמר** כהמשך לסוף פרשת שמות ובתגובה לטענת משה רבנו, הקב"ה מבשר למשה על הגאולה שיגאל את ישראל משעבוד מצרים ומצווה אותו להתייצב שוב לפני פרעה בדרישה חד משמעית "וְיִשְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ" וְהָנָה הַתּוֹרָה מִפְּסִיקָה אֶת הַדּוּ-שִׁיחַ בֵּין הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה וּמִתְחִילָה לְסַפֵּר עַל יִיחוּס מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: "אֵלֶּה רְאֵשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בֶּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוּךְ וּפְלוּא..." לאחר מכן שמעון ולבסוף לוי עד שמגיע לייחוס משה ואהרן.

שואל מו"ר הרב נבנצל שליט"א: מדוע התורה מצאה לנכון לפרט את ייחוסו של משה דווקא כאן באמצע עניין אחר, אחרי שכבר הלך פעם ועמד לפני פרעה? הנכון היה לייחסו בפרשת שמות כשהתורה מספרת: "וַיִּלְךָ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי (שמות ב, א)" שם מתוארת לידת משה ולכאורה היה מתאים יותר לכתוב מי הם אבותיו! אומר הרב: בנוהג שבעולם כשלאדם יש הצלחות הוא תולה אותם בעצמו, למשל: אם הצליח במבחן הוא טוען שזה בגלל שהוא חכם, אם הצליח במסחר זה בגלל שהוא פיקח, וכן הלאה; ואילו כשנכשל בעניין כלשהו הוא אינו תולה את זה בחסרונותיו אלא באבותיו, למשל: אדם תוקפני טוען שהוא כך בגלל שהייתה לו ילדות קשה, אם הוא כעסן זה בגלל שאביו לא ידע לחנך אותו, אמו צעקה עליו יותר מדי, וכד', ממילא הוא לא אשם אלא אבותיו.

והנה התורה מרמזת לנו שההפך הוא הנכון: משה רבנו, כל זמן שיש לו כישלונות לא מזכירים את אבותיו; בהתחלה הוא הורג את המצרי ונאלץ לברוח למדיין; מאוחר יותר הוא בא אל פרעה ובמקום להקל על שעבוד בני ישראל הוא גורם שפרעה יכביד עליהם את העבודה. הוא מנסה שוב לדבר אל בני ישראל והם לא שומעים מחמת קוצר רוח ועבודה קשה. בשלב זה עוד לא מוזכרים אבותיו. מכאן ואילך יתחילו ההצלחות בחייו: הוא יכה את פרעה עשר מכות ובכל מכה ומכה יתפרסם שם ה' בעולם וממילא גם שמם של משה ואהרן. הוא יוציא את עם ישראל ממצרים, יוריד להם את המן, ייתן להם את התורה, וכו'. אם כן דווקא כאן, כשמשה מתחיל להצליח התורה מדגישה שההצלחות לא מיוחסות רק אליו, הן גם פרי זכות אבותיו. כמובן שכל פעילותו מוצלחת עקב גדלותו, "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה (דברים לד, י)", אך אין ספק שגדלותו נובעת ונשענת גם מזכות אבות, עמרם קהת ולוי וכו'.

חז"ל אמרו על הפסוק: "מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָד (איוב יד, ד)": יחידו של עולם, דהיינו הקב"ה, הוציא טהור מטמא, דהיינו אברהם מתרח. אך אין הכוונה שלא הייתה לתרח שום נקודה חיובית, משהו טוב בכל זאת היה בו שהרי יצא ממנו אברהם אבינו, אולי בזכות נקודה חיובית זו זכה בסוף לחזור בתשובה כפי שמובא במדרש תנחומא.

על כל פנים הייחוס שלנו מתחיל מאברהם ולא מתרח, למרות שישנם דברים שירשנו עוד מהתקופה שלפני אברהם כגון ארץ ישראל שנפלה בחלקו של שם

¹⁵ טבען של שיחות מוסר אינן בדווקא לבאר ענינים בפרשה, אלא לתלות רעיון מוסרי בעניינים המוזכרים בפרשה.

כשנח חילק לבניו את הארץ, ואנחנו ירשנו אותה ממנו; גם הכהונה היא ירושה משם בן נח, אבל עיקר הייחוס שלנו מתחיל מאבותינו הקדושים.

כשאנחנו מתפללים מזכירים את זכות האבות. מה ההסבר לזה? וכי בגלל שאבותינו היו צדיקים מגיע לנו שכר? ההיגיון אומר בדיוק ההפך; אם מביאים אדם שנתפס בגניבה לפני שופט, והלה ישאל אותו "מה יש לך לומר להגנתך?". אם יטען "אבי הוא אדם ישר וצדיק, בעל מעמד מכובד בקהילה" התגובה תהיה שאכן יחמירו יותר בעונשו, אילו אביו היה עבריין היה עוד איזה צד להקל בדינו בהתחשב בעובדה שלא הייתה לו דוגמה טובה, אבל עכשיו שהתברר שאביו צדיק, איזו מין טענה היא להגנתו? אם כן מדוע אנו מזכירים זכותם של אבותינו?

אומר הרב (על פי דברי הרב דסלר זצ"ל) כשאנו מזכירים זכות האבות כוונתנו היא שמהו מזכותם מושרש בתוכנו, גם אם אנחנו רחוקים מאוד מהם, יש בנו משהו מאהבת חסד של אברהם, משהו ממסירות נפש של יצחק ומשהו מאהבת תורה של יעקב. אם כן לא זכות אבות אנו מזכירים אלא זכות האבות, שבזכות החלק מזכותם הנפש שירשנו מהם הוא ירחם עלינו.

בדרך זו מסביר הג"ר חיים מוולוז'ין את הפסוק: "מִתְחַלֵּץ בְּתָמוֹ צִדִּיק אֲשֶׁרִי בְּנֵי אֲחֵרָיו" (משלי ב, ז) "המידות הטובות שהצדיק משיג בעמל רב עוברות לבנים בירושה וקל להם יותר להשיגם משום שטובעות בהם מכוח האב. לכן למשל ישנם יהודים רבים שמסרו את נפשם על קידוש השם, תכונה שירשנו מאברהם אבינו. כיוצא בדבר ישנם הרבה שמוסרים את נפשם על לימוד התורה יומם ולילה, תכונה שירשנו מיעקב אבינו, עמוד התורה, שנטמן ארבע עשרה שנה בבית המדרש ועסק בתורה בשקידה.

כיוצא בדבר הגמרא אומרת: "אשריהם לצדיקים, לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות, שכמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כגדב ואביהוא, שנאמר "הַנּוֹתָרִים" (ויקרא י, יב) "אלא שעמד להם זכות אביהם" (יומא פז). ומאידך נאמר שם: "אוי להם לרשעים, לא דיין שמחייבין עצמן אלא שמחייבין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות! הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להן" (שם) יוצא מכאן שכשם שהכהנים יורשים את זכות אהרון כך בני כנען יורשים את חובת אביהם שנאמר עליו: "עֶבֶד עֲבָדִים יְהוָה לְאֶחָיו" (בראשית ט, כה) ולכן, טבי עבדו של רבן גמליאל שוכב מתחת למיטה בסוכה כדי לשמוע וללמוד מתורת רבו אך לא יכול לקבל סמיכה לרבנות כוון שבא מצאצאי כנען. הגמרא לומדת מהפסוק שבפרשתנו: "וַיִּקַּח אֶהֱרֹן אֶת אֱלִישֶׁבַע בֶּת עֲמִינָדָב אֶחָת נַחֲשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה", "אמר רבי אלעזר: לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן (שעבד עבודה זרה); אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פינחס" ... "מכאן שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה" (בבא בתרא קט:)

סיפר הרב שכשעמד בשידוכים שאל את רבו הגרי"ז¹⁶ על מה צריך להקפיד יותר, האם להקפיד לשאת בת תלמיד חכם, או להקפיד לבדוק באחיה? והוא ענה לו שבראש ובראשונה צריך לבדוק באישה עצמה, האם יש לה מידות טובות ויראת שמיים. אמנם צריך להשתדל לשאת בת תלמיד חכם, כיון שהתלמיד חכם מעביר לבתו אהבת תורה ויראת שמיים, אך ברור שבכך לא מספיק; על האדם להשתדל

¹⁶ הרב יצחק זאב סולובייטשיק מבריסק ז"ל.

הוא בעצמו לקנות מידות טובות ויראת שמיים כדי שגם הוא יוריש אותם לבניו אחריו.

א"ה. הרב אביגדור נבנצל נר"ו נשא את בתו של אחד מגדולי המוסר הרב חיים זאב פינקל ז"ל משגיח ישיבת מיר. ולפי הידוע לי גם אחיה תלמידי חכמים חשובים. זה וזה עלו בידו!

ט יז יהודה גנוט 'אחד תרגום' עוֹדֶךְ מִסְתוֹלֵל בְּעַמִּי ת"א עד כען כבישת ליה בעמי. כן הוא הגי' שלפנינו, [א"ה. בדפוס סביוניטה] כְּבִישָׁת לִיָּה לְעַמִּי וכן במפעל הכתר של בר-אילן, לעומת זאת בנוסח מכון ממרא כְּבִישָׁת לִיָּה בְּעַמִּי הַכּוֹתֵב נר"ו אינו דן בחילוף ל/בעמי אלא בחילוף ליה/ביה. אך בפרש"י עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן (במדבר כ ט) בְּמִסְלָה נִעְלָה אורח כבישא ובלע"ז קלקי"ר (טרעטען) [א"ה. יש מאגרים המעתיקים את רש"י עם תרגום הלעז לאידיש ועם הערות הסרק שנוספו בכמה מהדורות. יש תרגומי לעז טובים וכמדומה הנפוץ הוא של הרב ד"ר משה קטן ז"ל].

ולאפוקי מת"י שתרגם עד כדון אנת מתרברב בעמי, והוא לשון גאווה ו'מסתולל' מגזירת סְלִסְלָה וְתוֹרֻמָּךְ (משלי ד, ח). וכדפי' המלבי"ם שם "סלסלה", לשון רוממות, כמו סלו סלו הִמְסְלָה (ישעיהו סב, י) שהוא מענין הרמה¹⁷ [כוונתו לכאן] לדיק מלשון סולו ולא מלשון מסילה, ואולי ר"ל שכל מסילה היינו שהרימו ממנה המכשולים וכהמשך הכתוב שם, ואולי אף כל 'סל' היינו קופה שדרכו להנשא בגובה, על הכתף או על הראש].

ויעויין רש"י לאיכה סְלָה כָּל אֲבִירֵי (איכה א, טו) וז"ל סלה, רמס ורפס, לשון סלו סלו הִמְסְלָה, ולפי"ז אינו דומה לענין 'סלסלה', אך בפי' הרלב"ג שם כתב 'סלסלה', דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה...¹⁸

ט יח המשך 'אחד תרגום' חנני ממטיר ת"א הא אנא מחית מטרא. לא שמדייק מלשון 'ממטיר' שהיה גם מטר, כי כך מצאנו גם במן דכתיב חנני ממטיר לְכֶם לְחֶם (שמות טז, ד) ולא תרגם שם ענין מטר אלא הא אנא מחית לכוך. אלא שהאמת הוא כן, שהיה גם מטר יחד עם הברד והכתוב (להלן פסוק לד) יוכיח, 'וַיֵּרָא פֶּרֶעַה כִּי חָדַל הַמָּטָר, וַתִּבְרָד, וַתִּקְלָת' הרי שהיו ג' ענינים מחולקים.

כלומר שזה היה חלק מן המכה כי המצרים לא היו מורגלים לגשם, וכמש"כ האב"ע "ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה... ובעבור זה פחדו גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל".

¹⁷ ובגמ' (ר"ה כו:) לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה לההוא גברא דהוה קא מהפך בשעריה אמרה ליה עד מתי אתה מסלסל בשערך ופרש"י סלסלה - חפוש והפך במטמונים של תורה. כל זה הוא דרך דרש. ובדרך זו אפשר להוסיף, שגם ההיפוך והסלסול בא מהחשיבות שנותן לתורה וכל 'כל שהוא' שבה "הוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר" (רש"י ברכות ו:), וכן במשלי שם פרש"י 'סלסלה-חפשה. הָיָה חוזר עליה לדקדק בה, כמו פְּבֹצֵר עַל סְלִסְלוֹת (ירמיהו א, ט) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובלשון חכמים מסלסל בשעריו.

ובזה יש בנותן טעם מה שכ' בספר חסידים (סי' תק"ל) וז"ל 'וכל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו ויכול לכתוב הרי זה גוזל מי שגילה לו, כי לא גילו לו אלא לכתוב, ועתיד ליתן את הדין על זה'.

והנה אמרו במשנה (פאה פ"ז מ"ג) המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר, הרי זה גוזל את העניים. ר"ל שעי"ש מניח את הסל תחת הבצירה לא נאבד שום גרגר ועי"ז גוזל, ומכלל זה אתה למד כי מי שאינו מניח את הסל תחת חידושי תורתו ונותן להם ללכת לאיבוד ח"ו הרי זה גוזל את הרבים, וכל זה מחמת שאינו מחשיב את אותם חידושים הנראים לו כגרגרים זוטרים ופשוטים.

¹⁸ ההרחבה בעקבות דיון עם קורא נאמן הר' אהרן גל נר"ו מניו ג'רסי.

שם קולות אלקים ת"א קלין דלִיט כאילין מן קדם ה'. כתב בפירוש יונתן "דקשה ליה, מאי קולות אלקים, [אלא] קולות וקללות שהן מצד מדת הדין". וביותר פשוט אפשר לומר, ע"פ אמרם ז"ל (ברכות נט.) אמר ר' אלכסנדר אמר ר' יהושע בן לוי, לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנאמר וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שִׁירָאוֹ מִלִּפְנֵי (קהלת ג, יד). כי יודע איש נגעי לבבו ובבא קול לו קול אליו ומפחדו, נדמה לו כאילו ה' "מדבר" אליו באלה הקולות, כלומר למצרים היה נדמה כי ה' ממש מקללם, לגודל פחדם.

ט כ חניס מתרגם כנש. פשטות פירוש חניס היינו הברית כמו חֵיט רָאָה וְיָנֵס (תהלים קיד, ג) וכן פרש"י "הברית לשון וְיָנֵס מִפֶּה (שמות ד, ג)". היות שבפסוק מפורש שהירא חניס אל חביתים מחמת פחד הברד שהיה בחוץ נקראת "הברחה" זו 'איסוף' ותרגומו 'כנש'. ואכן טעמא בעי למה כתיב חניס [ואין לומר שכן הוא דרך איסוף הבהמות, כי בפסוק מפורש שהוא חניס גם את העבדים...], ואולי שנעשה האיסוף בחפזון מתוך פחד ורעדה מדבר ה' בדרך של ניסה.

א"ה. בלשון המקרא ניסה היא בעקרה בריחת הצלה במלחמה כמו וְחִנְשָׁאֲרִים חָרַח נָסוּ (בראשית יד, י), גם כאן יש בריחת הצלה.

א"ה. נראה שצריך להציג שוב את 'אחד תרגום' ואת עורכו ר' יהודה גנוט נר"ו. 'אחד תרגום' בא לאחד את המקרא ואת תרגומו. בנוי על לשון התלמוד ברכות ח (א) ועובר לעמ' ב) אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו: עטרות ודיבן. מלבד הקטע או הקטעים המופיעים אצלנו יש לו קונטרס מורחב על הפרשה מחולק לעטרות, ול'דיבן', עם העמקות שונות בתרגום. המעוניין יכול לפנות אל a26866591@gmail.com.

פֶּן לַחֲכָם וְיַחֲכֶם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺